

Тулкуева В.Т.

БАЛДАРДЫН УКУКТАРЫ

Тулкуева В.Т.

ПРАВА РЕБЕНКА

V.T. Tulkuева

THE RIGHTS OF THE CHILD

УДК: 342.72/73

Берилген макалада жашы жетпеген балдардын жеке укуктары, баланын үй-бүлөдө жашоого жана тарбияланууга укугу, баланын ата-энеси, башка туугандары менен катташууга укугу, баланын өзүнүн укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо укугу каралат.

Негизги сөздөр: жашы жетпеген балдар, мыйзам, укук, ата-энелер.

В данной статье дан личные права и обязанности несовершеннолетних, на жизнь и воспитание в семье, обязанности родителей ребенка и взаимоотношение с родственниками ребенка и защита законных интересы и иные права несовершеннолетнего ребенка.

Ключевые слова: несовершеннолетние дети, закон, право, родители.

In this article it is given the individual rights of juveniles to live and be cultivated in a family f duty of parents of the child and relationship with relatives of the child and take care of lawful interests and other rights of the juveniles.

Key words: minor children, law, law, parents.

Кыргыз Республикасынын үй-бүлө мыйзамдуулук ченеми ата-энелердин жана балдардын укуктарын жана милдеттерин мүнөздөөчү ата-энелердин укуктук мамилелерин өзүнөн өзү пайда кыла албайт. Үй-бүлө мыйзамы ата-энелер менен мыйзамдуу аныкталган жана ишендирилген никеде туулган балдардын укуктарынын жана милдеттеринин баланын туулуусу менен байланыштырат. Бул жобо бир гана никеде туулган балдарга гана тиешелүү болбостон, ошондой эле никесин мамлекеттик каттоодон өткөрбөгөн жарандардын ортосунда туулган балдарга да тиешелүү болот. Никесин мамлекеттик каттоодон өткөрбөгөн, б.а. никеси жок жарандардын ортосунда балдардын туулуусу мыйзамдуу түрдө аныкталган болсо, аныкталган никеде туулган балдар катары эле, ошондой эле укуктарга жана милдеттерге ээ болушат. Бул мыйзамдуу тартип деп – жарандык абалдын актыларын каттоо бөлүмүнөн баланын туулгандыгы тууралуу мамлекеттик каттоо эсептелет. Баланын туулгандыгын мамлекеттик каттоодон өткөргөндөн кийин гана анын туулуусу юридикалык факт болуп, укуктук натыйжаларды жаратат.

Жашы жетпеген балдардын укуктары

Азыркы шарттарда үй-бүлөнүн калыптануусунда баланын инсан катары өсүп жетилүүсү, анын дене жагынан жана психикалык өсүп жетилүүсү негизги ролду аткарат. Бул Кыргыз Респуб-

касынын Конституциянын 26-беренесинин пайда болуусуна негиз болот.

Бала туулгандан толук акыл жана дене жактан өнүгүүсүнө чейин колдоого, жардамга жана коргоого муктаж болот. Баланын бүтүндөй келечеги, анын корголушу канчалык өз маалында жана эффективдүү болгонун, канчалык деңгээлде табигый жана акыл-эстик толук кандуу эместигинин толукталгандыгына көз каранды [1.3].

Кыргыз Республикасынын үй-бүлө кодексин 59-беренесинин 1-пунктуна ылайык, бала деп - он сегиз жашка курагы жете элек жак эсептелет.

Кыргыз Республикасынын үй-бүлө кодексинде жашы жетпегендердин укуктары эки түргө бөлүнөт: жеке укук жана мүлктүк укук.

Жашы жетпеген балдардын жеке укуктары төмөнкүлөр:

Баланын үй-бүлөдө жашоого жана тарбияланууга укугу

Кыргыз Республикасынын үй-бүлө кодексинин 59-беренесинин 2-пунктунда: «Ар бир бала үй-бүлөдө жашоого, атасын да энесин да билүүгө, алардан камкордук көрүүгө, алар менен бирге жашоого укуктуу» деп жазылган. Ушул мыйзамда балдарды үй-бүлөдө тарбиялоого артыкчылык берүү, алардын бейпилдигине жана өсүп-жетилишине камкордук кылуу, үй-бүлөнүн жашы жетпеген жана эмгекке жарамсыз мүчөлөрүнүн укуктары менен кызыкчылыктарын тиешелүү деңгээлде камсыз кылуу жүзөгө ашырылат.

Баланын ата-энеси, башка туугандары менен катташууга укугу

Бала ата-энесинин экөөсү менен тең, жакын туугандары жана башка туугандары менен катташууга укуктуу.

Баланын ата-энеси эки башка жашаган, алардын никеден ажырашкан же бала үй-бүлөдөн тышкары жашаган учурларда баланын кызыкчылыгы үчүн ата-энесинин биринен же экөөсүнөн тең ажыратылышы зарыл болгон учурларды кошпогондо, бала ата-энеси менен катташуу укугуна ээ. Ата-энесинин бөлөк жашаган учурунда бала ар бири менен мамилелешүүгө укуктуу. Айрыкча ата-энеси ажырашкан соң, алар башка өлкөлөрдө жашаган соё, мындай учурларда балага алар менен мамиле түзүү өзгөчө кыйынчылыкты туудурат.

Баланын өзүнүн укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо укугу

Жашы жетпегендердин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоону камсыздоонун кепили болуп, бала өз укуктары менен мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоого укуктуулугу эсептелет. Эл аралык укукта баланын укуктарын төмөнкү аракеттерден коргоо зарылчылыгы каралат:

1. баланын жеке жашоо укугун жүзөгө ашырууга же намысына мыйзамсыз кол салуу;

2. тулку боюнча жана психикалык зомбулугунун бардык түрлөрү, кемсинтүү, кордук көрсөтүү, камкордуктун жоктугу же шалакы, орой мамиле жасоо, эзүү же эксплуатациялоо;

3. экономикалык эксплуатациялоо жана баланын тулку боюна, акылдык, рухий, моралдык жана социалдык жетилүүсүнө, билим алуусуна тоскоол болуучу, ден соолугуна коркунуч келтирүүчү аракеттерди түрдүү ишти жасатуу.

4. баңги заттарын жана акылдан адаштыруучу заттарды мыйзамсыз колдонуу;

5. жыныстык кол тийбестигине кол салуу жана сексуалдык эксплуатациянын бардык түрлөрү;

6. мамиленин же жазанын жоопкерчиликсиз же ар-намысын кемсинтүүчү мазактоо түрү;

7. баланын бакубат жашоосунун кандайдыр жагдайына залал келтирүүчү эксплуатациялоонун калган түрлөрү.

Мыйзам тарабынан толук бойдон аракетке жөндөмдүү деп табылган жашы жетпеген бала бойго жеткенге чейин өз укуктары менен милдеттерин, анын ичинде коргонуу укугун өз алдынча жүзөгө ашырууга укуктуу.

Баланын коргонууга болгон укугу өзүнө укуктары жана мыйзамдуу кызыкчылыктары бузулган учурда ал өз алдынча кээ бир чараларды көрүү (жаш курагынан көз карандысыз) мүмкүнчүлүгүнө ээ. Бала ата-энесинин (аларды алмаштырган жактардын) кыянатчылыгынан коргонууга колдонулат.

Баланын укуктары менен мыйзамдуу кызыкчылыктары, анын ичинде ата-энеси (аларды алмаштырган жактар) тарабынан баланы тарбиялоо, билим берүү боюнча өз милдеттерин тийиштүү деңгээлде аткарбаганда, болбосо ата-энелик укуктардан кыянаттык менен пайдаланганда бала өзүн коргоо үчүн балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын аймактык бөлүмүнө кайрылууга, ал эми он төрт жашка толгондо сотко кайрылууга укуктуу.

Баланын өз пикирин билдирүүгө болгон укугу

«Баланын укуктары жөнүндө» Конвенциянын жоболоруна ылайык, 62-беренесинин балага, үй-бүлөдөгү анын кызыкчылыктарына тийиштүү аракеттерди чечүүдө баланын өз пикирин билдирүүгө болгон укугун жана соттук жана административдик териштирүүлөрдө баланы угуу укугун ар түрдүү билдирет [2.1]. Он жашка толгон баланын оюн эске алуу милдеттүү болуп эсептелет. Эгерде ал нерсе анын кызыкчылыктарына карама-каршы болбосо.

Мыйзамда аныкталган учурларда камкорчу жана көзөмөлчү органдары же сот он жашка толгон баланын оюу менен гана чечимди кабыл алат. Демек, баланын макулдугу сөзсүз керек:

- баланын ысымын жана фамилиясын өзгөртүүдө;
- баланын ата-энесинин ата-энелик укуктарын тикелөөдө;
- баланы асырап алууда;
- баланы асырап алганда анын фамилиясын, ысымын, атасынын атын өзгөртүүдө;
- асырап алуучуларды каттоодо асыроочулар катары каттоо;
- асырап алуу кайтарылганда баланын ысымын, атасынын аты, фамилиясын өзгөртүүдө;
- баланы багып алуучу үй-бүлөгө өткөрүүдө.

Баланын ысымга, атасынын атына жана фамилияга болгон укугу

«Баланын укуктары жөнүндө» Конвенциясынын 8-беренесине ылайык, ар бир бала өзүнүн жекелигин сактоого, жарандыгын жана ысымын, үй-бүлөлүк байланышын сактоого укуктуу. Баланын өз ысымын, атасынын атын жана фамилиясын алып жүрүүгө болгон укугу туулгандан баштап анын жарандуулук алууга укугу менен кошо пайда болот [2.2].

Балага ысым ата-эненин (аларды алмаштырган жактардын) макулдугу менен берилет, атасынын аты болуп атасынын ысымы, же улуттук каада-салт эске алынып ыйгарылат.

Атасы атын өзгөрткөндө анын жашы жетпеген балдарынын атасынын аты да, ал эми бойго жеткен балдарынын аты - бул тууралуу алар арыз бергенде өзгөртүлөт.

Баланын фамилиясы ата-энесинин фамилиясы менен аныкталат. Ата-энеси ар башка фамилияда болгондо ата-энесинин макулдугу боюнча атасынын же энесинин фамилиясы берилет. Баланын ысымына жана фамилиясына карата ата-эненин ортосунда келип чыккан пикир келишпөөчүлүктөр сот тартибинде чечилет.

Эгерде аталыгы аныкталбаса, балага ысым энесинин айтуусу боюнча, атасынын аты баланын атасы катары жазылган жактын атынан, фамилиясы - энесинин фамилиясына жазылат.

Эгерде баланын ата-энеси экөө тең белгисиз болсо, баланын фамилиясын, аты менен атасынын атын балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын аймактык бөлүмү коет.

Кыргыз Республикасынын үй-бүлө кодекси баланын ысымын жана фамилиясын өзгөртүүгө жол берет. Ата-энесинин экөөнүн тең же алардын биринин фамилиясы өзгөртүлгөндө жашы жетпеген балдардын фамилиясы өзгөртүлөт.

Ата-эненин биргелешкен өтүнүчү боюнча бала он алты жашка толгонго чейин балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын аймактык бөлүмү баланын кызыкчылыктарын эске алып, баланын ысымын өзгөртүүгө, ошондой эле ыйгарылган фамилияны башка ата-эненин фамилиясына которууга уруксат бергенге укуктуу.

Он жашка толгон баланын ысымы жана (же) фамилиясы анын өзүнүн макулдугу менен гана өзгөртүлүшү мүмкүн.

Эгерде ата-эне эки бөлөк жашаса, бала менен бирге турган ата-эненин бирөөсү ага өз фамилиясын бергиси келсе, балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын аймактык бөлүмдөрү бул маселени баланын кызыкчылыгына жана ата-эненин пикирин эсепке алуу менен чечет. Эгерде ата-эненин турган жерин аныктоо мүмкүн болбосо, ал ата-энелик укуктарынан ажыратылса, аракетке жөндөмсүз деп табылса, ошондой эле жүйөлүү себепсиз баланы тарбиялоодон жана багуудан баш тартса, анын пикири зарыл болбойт.

Жашы жетпеген балдардын мүлктүк укуктары

Баланын мүлктүк укуктары бир гана үй-бүлөлүк мыйзамдуулук аркылуу эмес, жарандык мыйзамдуулук аркылуу да жөнгө салынат. Баланын мүлктүк укуктарын төмөнкүдөй тайпалоого мүмкүн:

1. *Баланын өз ата-энесинен, башка үй-бүлө мүчөлөрүнөн каражат алууга болгон укугу* (айлык акынын же башка кирешенин бөлүгүн баланын керектөөлөрүн камсыздоого жумшоо: тамактануусуна, кийимине, билимине, даарылоого ж.б.; алимент, багуучусунун жоктугундагы пенсияга; мамлекеттик жөлөкпүл). Ошентсе да жашы жетпеген балдарына алимент төлөөгө милдеттүү болгон ата-эненин бирөөсүнүн талабы боюнча сот төлөнүүгө тийиш болгон алименттин суммаларынын элүү пайыздан ашпаганын жашы жетпеген балдардын атына банктарда ачылган эсепке которууга чечим чыгарууга укуктуу;

2. *Алынган кирешеге баланын өздүк укугу* алар мурастоонун негизинде белекке же бекер алынган мүлктөр; жана анын каражатына алынган ар түрдүү мүлктөр.

Баланын өзүнө тиешелүү болгон өздүк мүлктү жумшоо жана тескөө укугу жарандык мыйзамдуулук менен чектелет жана анын жарандык аракетке жөндөмдүүлүк деңгээлинин көлөмүнөн көз каранды. Он төрт жашка чыга элек бойго жетпегендер өз алдынча төмөнкүлөрдү иш жүргүзүүгө укуктуу:

- майда тиричилик келишимдерин жүргүзүүгө;
- нотариалдык тастыктоону же мамлекетти каттоону талап кылбаган, кайтарууга жатпаган пайдалуу келишимдерди түзүүгө;
- мыйзамдуу өкүлдөр же алардын макулдугу менен үчүнчү тараптын берген каражаттарды белгилүү максаттарга же эркин жумшоо келишимдери.

Он төрт жашка толбогон өспүрүмдүн башка бардык келишимдерин алардын атынан өздөрүнүн мыйзамдуу өкүлдөрү жүзөгө ашырат.

3. *Баланын ата-энеси менен чогуу жашаганында алардын мүлкүнө ээлик кылуу жана колдонуу укугу* (ата-энелердин жана баланын өз ара макулдугу менен). Кыргыз Республикасынын үй-бүлө мыйзамындагы эң негизги принциптердин бири болуп, ата-энесинин мүлкүн менчиктегенге баланын укугу жок, ата-эне баланын мүлкүн менчиктегенге укуктуу эместиги таанылат. Ошентсе да, бирге жашап турган балдар менен ата-энелер өз ара макулдашуу боюнча бири-биринин мүлкүнөн пайдалана алышат. Ошондой эле мыйзам, ата-эне менен балдардын жалпы менчикке укугу пайда болгон учурда жалпы мүлктү ээлик кылуу, пайдалануу жана тескөө жарандык мыйзамдар аркылуу аныктайт.

Адабияттар:

1. Никифоров Н.М. Права ребенка: (Юридические аспекты): Учеб. пособие. Под ред. к.ю.н. Л.Ч.Сыдыковой; Фонд «СОРОС-Кыргызстан»; Школа будущей элиты. - Илим.2000 .3-6
2. «Балдар укуктары жөнүндө» Конвенциясы – 5-б.
3. Советское семейное право. под.ред.Ряценцева В.А.М. 1982 г.
4. Пчелицина Л.М. Семейное право России. Учебник для вузов.М.Издательство НОРМА 2000.
5. Семейное право. Сабиров А.А., Муратбек кызы Салтанат.
6. Семейное право. Антокольская М.В. Москва Юрист 2001 г.
7. Гражданское право под ред.Сергеева А.Б. М. Проспект 1998 г.
8. Антокольская М.В. Семейное право М.Юрист 1996г.
9. Семейное законодательство под ред. Реутов С.И. Юрист 1999 г.

Рецензент: к.ю.н., доцент М.А. Кармышаков